

Алькема Віктор Григорович
Доктор економічних наук за спеціальністю
21.04.02 – економічна безпека суб'єктів
господарської діяльності .
Професор за кафедрою управління
фінансово-економічною безпекою.
Завідувач кафедри управлінських технологій
університету економіки та права «КРОК»
(м. Київ)

Тема дисертації: Генезис і розвиток системи економічної безпеки суб'єктів логістичної діяльності.

Робота виконана на кафедрі управління фінансово-економічною безпекою інституту менеджменту безпеки університету економіки та права «КРОК».

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор, Кириченко Олександр Анатолійович Національна академія управління, професор кафедри фінансів та банківської справи.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор Денисенко Микола Павлович, Київський національний університет технологій та дизайну Міністерства освіти і науки України, професор кафедри економіки, обліку і аудиту;

доктор економічних наук, професор Шевчук Василь Якович, Українське товариство охорони природи, Голова президії;

доктор економічних наук, професор Васильчак Світлана Василівна, Львівський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, професор кафедри фінансово-економічної безпеки.

Захист відбувся 07 листопада 2011 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.130.01 у Вищому навчальному закладі «Університет економіки та права «КРОК» за адресою: 03113, м. Київ, вулиця Лагерна, 30/32, кім. 236.

Дисертацію присвячено вирішенню наукової проблеми генезису та розвитку системи економічної безпеки суб'єктів логістичної діяльності в умовах невизначеності ринкового середовища. У роботі досліджено теоретико-методологічні засади становлення та розвитку системи економічної безпеки суб'єктів логістичного ринку України. Розглянуто базові положення системології економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. Проведено аналіз і синтез логістичної діяльності, як категорії економічної безпеки суб'єктів господарювання. Сформована модель середовища функціонування суб'єктів українського логістичного ринку, виділено її складові і фактори негативного впливу. Визначено роль економічної безпеки суб'єктів логістичної діяльності в системі національної економічної безпеки. Проаналізовано існуючі моделі розвитку мікроекономічних систем і моделі оцінювання ефективності процесів розвитку. Встановлено переваги використання логістичного інструментарію для цих цілей. Оцінено стан та перспективи розвитку інституційно-організаційного середовища функціонування суб'єктів логістичної діяльності. Представлено результати дослідження діючих систем економічної безпеки суб'єктів автономної логістики та логістичних провайдерів. Скомпоновано модель системи економічної безпеки цих суб'єктів господарювання. Сформовано механізми управління розвитком системи

економічної безпеки. Виділено їх організаційні та економічні компоненти. Досліджено особливості прогнозування тенденцій розвитку системи економічної безпеки. Розглянуто маркетингово-логістичні основи стратегічного розвитку цієї системи. Розкрито компоненти багатофункціонального організаційно-економічного механізму управління розвитком в невизначеному логістичному середовищі. Представлені підходи до формування змісту та організації ситуаційного управління розвитком системи. Розроблено методичне забезпечення управління розвитком системи економічної безпеки суб'єктів логістичної діяльності. Представлені авторські методики нормативно - методичного забезпечення оцінювання розвитку цієї системи, використання потенціалу системи безпеки в умовах невизначеності, прогнозування параметрів логістичного обслуговування в досягненні нормативного рівня розвитку системи економічної безпеки та оптимізації параметрів розвитку її інфраструктурної складової. Розроблено й економічно обгрунтовано напрямки удосконалення розвитку системи економічної безпеки суб'єктів логістичної діяльності. Визначено підходи до формування раціональної інформаційно-комунікаційної стратегії управління розвитком, розкрито етапи впровадження механізмів логістичного аутсорсингу і стратегічного партнерства, а також розроблено стратегію внутрішньої організаційної реструктуризації у розвитку системи економічної безпеки.

УДК 658:005.922.1.33

В.Г. Алькема

ПОТЕНЦІАЛ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено сутність потенціалу системи економічної безпеки транспортно-експедиційного підприємства. Здійснено декомпозицію складових потенціалу системи економічної безпеки транспортно-експедиційного підприємства. Аргументовано, що компетентісний потенціал, як підсистема потенціалу системи економічної безпеки підприємства, є невідомою складовою його стратегічних активів, що відзеркалює комплекс колективного знання, досвіду та здібностей підприємства. Доведено, що на потенціал системи економічної безпеки транспортно-експедиційного підприємства суттєво впливають усі складові компетенції: унікальні, ключові, стратегічні та функціональні. Рис. , табл. 1, дж. 50.

Ключові слова: підприємство, економічна безпека, система економічної безпеки, потенціал, економічний потенціал, потенціал системи економічної безпеки, потенціал забезпечення, потенціал розвитку.

Постановка проблеми та виділення нерозв'язаної її частини. Ефективний розвиток транспортного комплексу України як необхідної умови сталого функціонування економіки є можливим лише за наявності господарюючих суб'єктів цього комплексу, які мають належний потенціал власної системи економічної безпеки, що є достатнім для забезпечення їх захисту від дії негативних чинників та загроз середовища функціонування і створення умов успішного розвитку цих підприємств як на вітчизняному так і міжнародних ринках. На вітчизняному ринку транспортних послуг працюють різні види суб'єктів: транспортні компанії, транспортно-експедиційні підприємства, комплексні логістичні оператори тощо. Найбільшу частку ринку серед зазначених груп

суб'єктів займають транспортно-експедиційні підприємства. Середовище їх функціонування характеризується нормативною неурегульованістю діяльності, технологічною відсталістю, значною невизначеністю попиту на транспортно-експедиційні послуги в часі та просторі, недосконалістю інституціональної структури і значним зносом елементів транспортної інфраструктури та її невідповідністю сучасним вимогам безпеки та екологічності, високим рівнем тінізації бізнесу, наявністю неформальних процедур тощо. В умовах економічної нестабільності суб'єкти транспортного комплексу є найуразливішими і через вторинність попиту на послуги транспорту, значні витрати на утримання активів та підвищення фінансових ризиків процесу їх інвестування. Тому постає важливе завдання щодо з'ясування сутності та складових потенціалу системи економічної безпеки вітчизняних транспортно-експедиційних підприємств необхідного для забезпечення їх сталого розвитку під впливом зазначених деструктивних факторів і інших дестабілізуючих чинників середовища функціонування.

Мета статті – аналіз сучасного стану суб'єктів транспортно-експедиційної діяльності й обґрунтування сутності поняття «потенціал системи економічної безпеки транспортно-експедиційного підприємства» та визначення його декомпозиції шляхом ідентифікації базових складових.

Основний матеріал дослідження. Дослідженню проблем економічного розвитку транспорту України було присвячено праці українських вчених О.О. Бакаєва [1], С.І. Пирожкова [1], В.Л. Ревенко [1], Є.М. Сича [2], В.Г. Шинкаренка [3], Л.Ю. Яцківського [4], Д.К. Прейгера [5], О.В. Собкевича [5], О.Ю. Ємельянова [5] та інших. Проблеми економічної безпеки суб'єктів господарювання транспортного комплексу України знайшли висвітлення в наукових дослідженнях вітчизняних авторів Б.В. Губського [6], В.І. Франчука [7], Л.В. Герасименко [7], В.О. Гончарова [7], О.Є. Користіна [7], С.М. Шкарлета [8], А.А. Краснощека [9], І.А. Динця [9], Т.М. Соколенко [10] та ін. Питанням дослідження сутності категорії потенціал, проблеми його формування, оцінки та управління розглядаються у працях вітчизняних вчених таких як, В.В. Ковальова [11], К. С. Борзенкової [12], І.А. Ачкасова [13], Т.А. Пушкаря [13], В.Г. Федорова [13], Є.В. Лапіна [14], М.Г. Чумаченко [15] Н.С. Краснокутської [16]. Питання щодо сутності та змісту окремих складових потенціалу економічної безпеки розглядаються в працях вітчизняних науковців В.Г. Алькеми [17], А.О. Близнюка [18], Ю.Г. Кіма [19]. Теоретико-методологічні засади щодо сутності системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності розглянуто у наукових працях вітчизняних науковців Л. Донця [20], С. Кавуна [21], Р. Квасницької [22], О. Коробчинського [23], О. Кириченка [24], Є. Овчаренка [25], В. Ортинського [26], Т. Іванюти [27], В. Рача [28], О. Россошанської [29], Сороки [30], Т. Слободяник [31], Л. Шемаєвої [32], О. Шнипка [33], І.З. Якубович [34] та інших.

Не зважаючи на певні напрацювання, дослідження щодо сутності та складових потенціалу економічної безпеки підприємств мають фрагментарний характер і характеризуються відсутністю системного розуміння та аналітичного обґрунтування декомпозиції. Розгляд потенціалу економічної безпеки в рамках системного підходу лише започатковано. Аналіз поодиноких наукових джерел свідчить про відсутність усталених точок зору щодо визначення терміну «потенціал економічної безпеки транспортно-експедиційних підприємств» та розуміння сутності його складових, що обумовлює необхідність подальшої розробки цих питань.

Транспорт в Україні є інтегруючою складовою виробничо-господарської діяльності країни, одна з найважливіших галузей національної економіки, ефективне функціонування якої, є необхідною умовою економічної стабільності,

позитивних структурних зрушень економіки, розвитку зовнішньоекономічної діяльності, задоволення потреб населення та суспільного виробництва у перевезеннях, захисту економічних інтересів України [35]. Ефективну роботу транспорту забезпечують значна кількість транспортних, транспортно-експедиційних, лізингових, інформаційно-посередницьких та інших підприємств [1; 35-38].

У вітчизняній економіці значний за обсягом і важливий за економічною роллю сегмент цієї галузі займають підприємства, що здійснюють транспортно-експедиторську діяльність [5]. Згідно з діючим Законом України «Про транспортно-експедиторську діяльність» - «Транспортно-експедиторська діяльність – підприємницька діяльність із наданням транспортно-експедиторських послуг з організації та забезпечення перевезень експортних, імпорتنих, транзитних та інших вантажів; транспортно-експедиторська послуга – це робота, що безпосередньо пов'язана з організацією та забезпеченням перевезень експортного, імпортного, транзитного або іншого вантажу, за договором транспортного експедирування» [39]. Суть транспортно-експедиційного обслуговування полягає у тому, що вантажовідправники й вантажоодержувачі, а також транспортні підприємства виконують ряд робіт та операцій, пов'язаних з перевезеннями, наприклад: складання заявок на перевезення вантажів; приведення вантажів у транспортабельний стан; оформлення перевізних документів; можливість надання кредитів; навантаження виробів і матеріалів на рухомий склад; доставка вантажів; супровід та охорона вантажів; здача-отримання вантажів та інші роботи.

Основним видом операційної діяльності транспортно-експедиційних підприємств є надання послуг транспортного перевезення з використанням усіх видів транспорту. Аналіз динаміки обсягів вантажообороту підприємств наземного транспорту свідчить про те, що (рис.1) після кризи 2008 року суттєво зменшились показники вантажообігу.

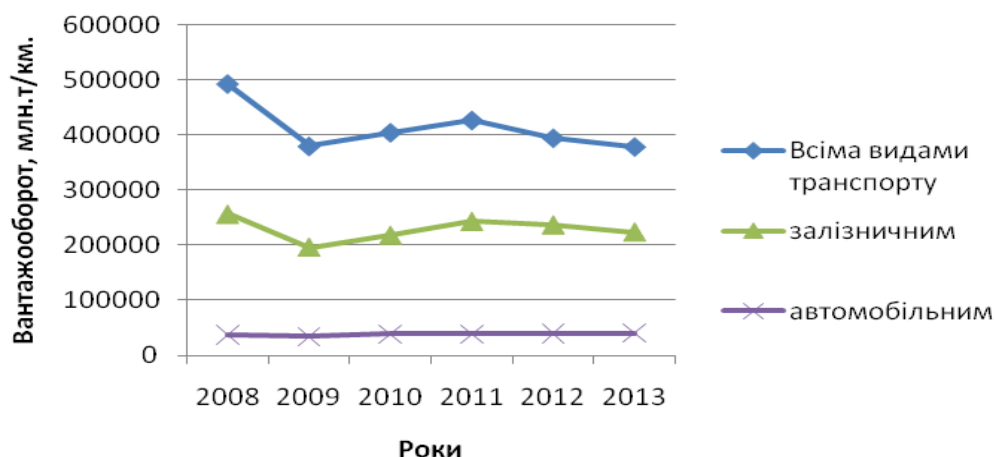

Рис.1 Динаміка показників вантажообороту транспортних підприємств.
Джерело: побудовано за даними [40].

В період з 2009 по 2011 рік відбулося незначне зростання показників товарообороту для усіх видів наземного транспорту. Після 2011 року і дотепер

зберігається тенденція падіння транспортної роботи за всіма видами транспорту. Зменшення обсягів транспортної роботи, яку виконують зазначені суб'єкти в Україні безпосередньо відобразились на показниках ефективності їх діяльності. Для здійснення аналізу динаміки економічного стану транспортно-експедиційних підприємств було взято два показника, а саме: відсоток збиткових підприємств в поточному році та показник середньої рентабельності операційної діяльності (рівень рентабельності) транспортно-експедиційних підприємств. Динаміку показників економічного стану суб'єктів транспортної роботи наведено на рис.2.

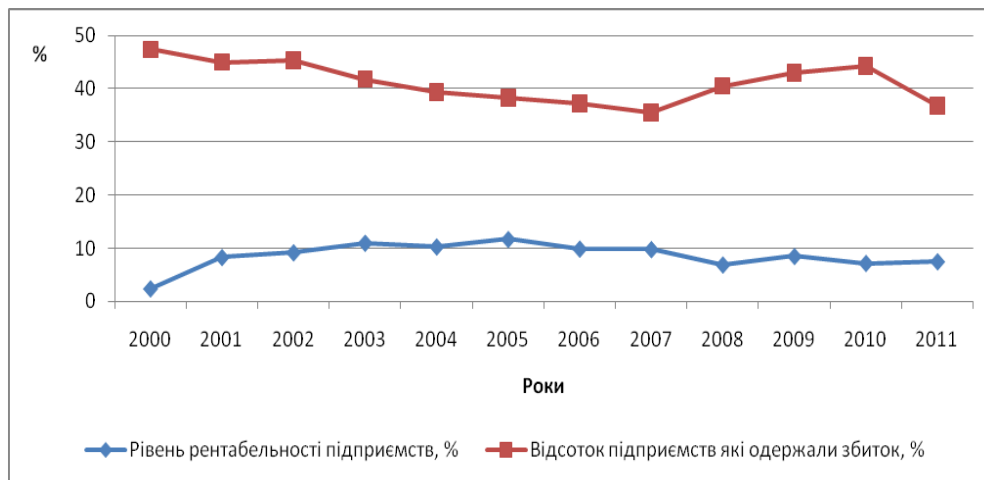

Рис.2 Показники динаміки економічного стану суб'єктів транспортної роботи
Джерело: побудовано за даними [40].

З рис. 2 видно, що частка збиткових підприємств в період з 2000 по 2007 рік постійно зменшувалась, що свідчить про покращення їх економічного стану і зміцнення потенціалу їх економічної безпеки. Починаючи з 2008 року (рік настання фінансово-економічної кризи), і дотепер частка збиткових підприємств транспортної галузі неухильно зростає. Це свідчить про суттєве зниження потенціалу їх економічної безпеки, що реально загрожує їх подальшій діяльності. Красномовним підтвердженням цьому є динаміка рівня рентабельності цих підприємств. По-перше, зазначений рівень рентабельності є дуже низький і не сприяє ефективному розвитку цих підприємств. По-друге, рівень рентабельності починаючи з 2007 року постійно знижується, що безпосередньо відображається на соціально-економічних показниках діяльності суб'єктів, що розглядаються. В якості показника розвитку трудового потенціалу транспортних підприємств розглядали середньооблікову кількість їх штатних працівників (рис.3). Аналіз динаміки цього показника за усіма видами транспортних підприємств має тенденцію до різкого зниження чисельності працюючих. Особливо загрозливою є тенденція зниження середньооблікової кількості штатних працівників для підприємств наземного транспорту. За період з 2000 по 2011 роки цей показник зменшився практично в два рази і продовжує знижуватись. Це обумовлено двома тенденціями. Банкрутством малих транспортних підприємств з незначною кількістю власних транспортних засобів (до 10 одиниць) та різким зменшенням чисельності середніх транспортних підприємств через оптимізацію їх кадрового складу. Отже аналіз показників функціонування суб'єктів транспортної роботи і, в

першу чергу, транспортно-експедиційних підприємств як домінуючого виду транспортних компаній вітчизняного транспортного ринку свідчить про недостатній потенціал їх економічної безпеки. Розглянемо сучасні підходи до розуміння сутності потенціалу економічної безпеки підприємства. Поняття «потенціал» у спеціальній літературі трактується по-різному, але автор концентрує увагу на спрямованість підприємства щодо досягнення кінцевої мети в результаті ефективного використання потенціалу.

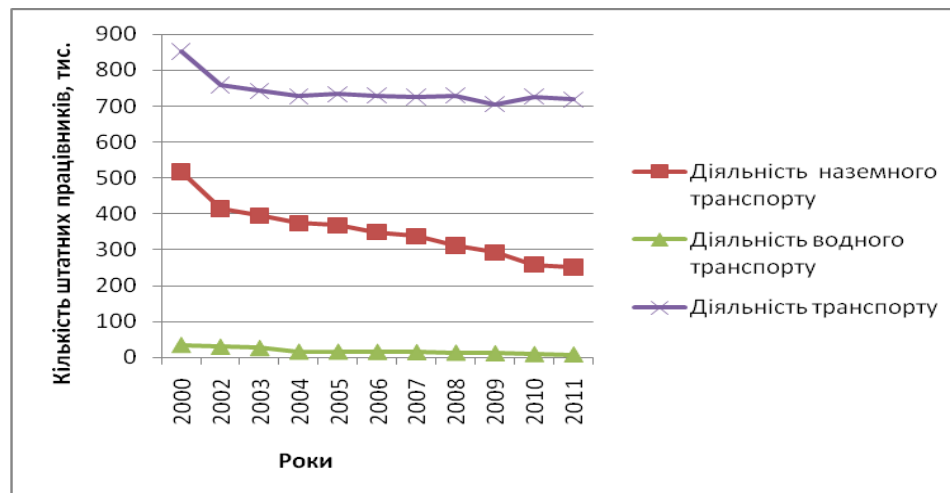

Рис.3 Середньооблікова кількість штатних працівників транспортних підприємств
Джерело: побудовано за даними [40].

За етимологією термін «потенціал» походить від латинського «potentia» - «міць». Словник іноземних слів за редакцією І. Васюкова пропонує тлумачення терміну як «потужність, сила» [41]. В етимологічному словнику російської мови відзначається походження слова «потенційний» як запозиченого в XIX ст. із французької мови, де «potentiel» є позикою з латинської, у якій «potens» - «здатний», буквально - «здатний бути» [42]. Вперше про цей термін згадано в 1924 році К. Воблієм, що розглядає цей термін як «приховані можливості, сили для будь-якої діяльності, які можуть виявитися у певних умовах» [43]. Вітчизняна економічна література цей термін у широкому значенні трактує як можливості, сили, запаси та засоби, які можуть бути використані, або як рівень потужності у будь-якому відношенні, сукупність засобів, необхідних для будь-чого. В економічній літературі при розгляді потенціалу часто звертають увагу на його найважливішу складову - ресурсний потенціал. У сучасному трактуванні, сукупність всіх ресурсів характеризується як потенціал: «потенціал - це сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних ресурсів, головним чином економічних, безпосередньо пов'язаних з функціонуванням виробництва й прискоренням НТП» [44]. Таким чином, терміни «потенціал», «потенційний» в сучасній науковій літературі позначають наявність у будь-кого економічного агента прихованих можливостей, які ще не виявились, або можливість діяти у певній галузі. Характеристика терміну «потенціал» більш широко використовується по відношенню до того чи іншого виду ресурсів чи їхньої сукупності. Найбільш детально виокремлюються дві «ресурсні» позиції. Перша розглядає потенціал як сукупність ресурсів без урахування їх

взаємозв'язків та участі у процесі виробництва. Так, Л. Абалкін вважає, що потенціал є узагальненою, збірною характеристикою ресурсів[45]. На думку І. Лукинова потенціал це «кількість та якість ресурсів, які має та чи інша система» [46]. Особливість другої ресурсної позиції полягає у трактуванні потенціалу як сукупності ресурсів, здатних виробляти певну кількість матеріальних благ. Так Є. Фігурнов вважає, що потенціал «характеризує ресурси виробництва, кількісні та якісні їх параметри, які визначають максимальні можливості суспільства з вироблення матеріальних благ у кожний даний момент» [47].

«Потенціал», таким чином, є відображенням можливостей досягнення високих кінцевих результатів шляхом найбільш раціонального використання наявних ресурсів, а поняття «ресурс» належить до елементів операційного процесу. Ресурси – це можливості для досягнення цілей, які визначаються потенціалом. Альтернативні погляди науковців на поняття ресурсний потенціал подано у таблиці.

Таблиця 1

Поняття ресурсний потенціал

Автор	Визначення	Джерело
Л.Г. Огорокова	Ресурсним потенціалом підприємства є сукупність всіх ресурсів підприємства, що забезпечують можливість отримання максимального економічного ефекту в заданий момент часу	Огорокова Л. Г. Ресурсный потенциал предприятий / Л. Г. Огорокова. – СПб.: С - ПБГТУ, 2001. – 293 с.
М.А. Комаров, Е. Румянцева, А. Яковенко	Ресурсний потенціал - система ресурсів, взаємозв'язана сукупність матеріально-речових, енергетичних, інформаційних засобів, а також самих працівників, які використовують (або можуть використовувати) їх в процесі виробництва матеріальних благ і послуг.	Ресурсный потенциал экономического роста / под ред. М. А. Комарова, А. Н. Романова. – М.: Путь России, 2002. – 567 с.

Таким чином, аналіз наукових поглядів свідчить, що принциповою відмінністю між термінами «ресурси» і «потенціал» є їх зв'язність з суб'єктами економічної діяльності. Потенціал окремого підприємства є невід'ємним від суб'єктів діяльності. Тобто, «потенціал», окрім матеріальних і нематеріальних засобів, включає здібності працівника, колективу, підприємства, суспільства в цілому до ефективного використання наявних засобів або ресурсів. Одним із методів визначення сутності і структури ресурсного потенціалу підприємства є використання функціонально-цільового підходу, який враховує ресурсно-витратну і ресурсно-результативну концепцію класифікації ресурсів, а також ступінь можливостей підприємства. Структура ресурсного потенціалу для кожного підприємства є індивідуальною, виходячи із специфіки галузі або сфери діяльності у якій воно функціонує, рівня економічного розвитку, обраної стратегії розвитку тощо. До елементів ресурсного потенціалу підприємства будемо відносити будь-які ресурсні складові пов'язані з їх функціонуванням і розвитком. Відбір важливих елементів є досить складною науково-практичною проблемою.

Зупинимось на деталізації поняття «потенціал підприємства». На думку А. Люкшинова, потенціалом підприємства є сукупність його можливостей з випуску продукції (надання послуг) [48]. Потенціал підприємства, на думку О. Федоніна це - максимально можлива сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив (можливостей) якісного розвитку соціально-економічної системи підприємства у певному середовищі господарювання (ситуаційно-ринкова складова) з урахуванням ресурсних, структурно-функціональних, часових, соціокультурних та інших обмежень [49 с. 9]. Стосовно підприємства, також використовується термін «економічний потенціал» який розглядається як одна із важливих динамічних характеристик його діяльності, і одночасно відображає стан підприємства щодо вимог зовнішнього й внутрішнього середовища та використовується для оцінки його роботи[13]. Інакше кажучи, підприємства використовують свій економічний потенціал як інструмент адаптаційного процесу, завдяки чому вони трансформуються відповідно до мінливого зовнішнього (й/або внутрішнього) середовища. А активне пристосування суб'єкта господарювання до змін умов функціонування і є неперервним процесом в ефективному використанні та вдосконаленні економічного потенціалу. Економічний потенціал підприємства розглядається науковцями, як результат економічних і виробничих відносин між суб'єктами господарської діяльності. Так Є. Лапін потенціал ототожнював з масштабами діяльності виробничого підприємства, а для його характеристики найчастіше використовував такі показники як виробнича потужність, знімання продукції з одиниці виробничої площі тощо[14]. Економічний потенціал М. Чумаченко визначає як "відносини, що виникають на підприємстві з приводу досягнення максимально можливого фінансового результату [15]. Визначення потенціалу Н. Краснокутська подає, як можливості системи ресурсів і компетенції підприємства створювати результат для зацікавлених осіб за допомогою реалізації бізнес-процесів, тобто виокремлює маркетинговий, ринковий, кадровий, інформаційний, фінансовий потенціали у складі загального потенціалу підприємства, але вважає, що управлінський потенціал «не є самостійним утворенням: він значною мірою зумовлюється наявними кадровим та інформаційним потенціалами» [16]. Незважаючи на різні позиції вчених щодо складу економічного або конкурентоспроможного потенціалу, їх об'єднує розуміння важливості та значущості управлінського потенціалу як чинника, який формує загальний потенціал підприємства.

Отже, економічний потенціал підприємства є складна, динамічна, взаємопов'язана система, в якій взаємодіють між собою сукупність усіх видів наявних ресурсів та можливостей, включаючи перспективи диверсифікації його економічної діяльності, що використовуються для досягнення тактичних і стратегічних цілей діяльності підприємства та забезпечення його сталого розвитку. Але розглядаючи поняття «економічний потенціал підприємства», слід виділити важливу його складову «потенціал економічної безпеки підприємства», яка характеризує базис його виживання та генезис його подальшого розвитку в умовах нестабільності та динамічності середовища функціонування.

Розглянемо сутність поняття економічна безпека підприємства. Поняття «економічна безпека підприємства» еволюціонувало - з ототожнення його із завданням збереження комерційної таємниці до прирівнювання до ефективності діяльності підприємства. Сьогодні економічну безпеку підприємства пропонується розуміти як такий стан економіки підприємства, при якому [11-12]:

- забезпечується досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції;

- розвиток і захищеність науково-технологічного, виробничого і кадрового потенціалу від активних або пасивних економічних погроз;
- узгодженість інтересів підприємства і суб'єктів зовнішнього середовища;
- запобігання або ослаблення існуючих зовнішніх, внутрішніх погроз при ефективному використанні в цих цілях корпоративних ресурсів.

Економічна безпека підприємства, на нашу думку, – це стан найбільш ефективного використання його потенціалу, що забезпечує спроможність підприємства реалізовувати свої інтереси шляхом їх збалансування з іншими суб'єктами та запобігання загрозам і забезпечувати стабільний розвиток підприємства в даний час і в майбутньому. Таке розуміння економічної безпеки підприємства свідчить про те, що господарюючий суб'єкт, знаходячись в ситуації невизначеності як внутрішніх, так і зовнішніх умов господарювання, забезпечує досягнення цілей бізнесу через використання і зміцнення потенціалу в зазначених роботах переважно інноваційного [38]. В електронній енциклопедії економіста зазначено, що потенціал економічної безпеки - інтегрована числова оцінка, що характеризує ступінь достатньо високої фінансової стійкості і надійності присутності підприємства на цільовому ринку [18]. Дослідниками А. Кросношек та Д. Динцем було введено поняття потенціал економічної безпеки [9].

Трактування поняття потенціалу економічної безпеки в науковій літературі майже не зустрічається, хоча сам термін використовується в російських та вітчизняних публікаціях. Існує ряд фундаментальних робіт присвячених впливу на економічну безпеку інноваційного потенціалу. До найбільш відомих слід віднести роботи К. Фрімена, який показав, що за рахунок реалізації нововведень забезпечується зростання системи економічної безпеки [50], а також роботи відомого українського вченого С. Шкарлет [8], який розглядає інноваційні аспекти забезпечення потенціалу економічної безпеки підприємства. Цікавою є його позиція щодо розуміння потенціалу економічної безпеки підприємства. На його думку слід розрізняти потенціал економічної безпеки (потенціал формування стану економічної безпеки) та потенціал розвитку економічної безпеки підприємства. Потенціал економічної безпеки – це сукупність здатностей підприємства, що визначає можливості здійснення ним певних функцій господарської діяльності, що необхідні для досягнення поставлених цілей в умовах жорстко-конкурентного і нестабільного зовнішнього середовища, а також продуціювання необхідних для цього засобів [9]. Потенціал формування стану економічної безпеки розглядається у контексті створення адаптаційних можливостей підприємства по-перше, до зміни умов зовнішнього середовища, по-друге, формування ефективної політики нововведень, як інструменту формування адаптаційних можливостей, в аспекті упередження кризових проявів та формування конкурентної переваги підприємства.

Сформуємо абстракцію «потенціал економічної безпеки підприємства» через взаємозалежність категорій потенціал та економічна безпека підприємства. Економічна безпека — це економічна категорія, яка характеризує такий стан економіки, при якому забезпечуються стійке економічне зростання, оптимальне задоволення потреб, раціональне управління, захист економічних інтересів на всіх рівнях господарювання [33]. Розглянемо складові ресурсного потенціалу економічної безпеки підприємства (рис. 4). Розкриємо зміст наведених складових потенціалу підприємства.

Маркетинговий потенціал – це визнання торговельної марки з урахуванням впливу конкурентного середовища. Логістичний потенціал це здатність задовільнити потреби споживачів у відповідності з їх очікуваннями (запитами)

відносно якості, кількості та асортименту товарів, місця, часу та характеру їх споживання з мінімальними витратами. Виробничий потенціал – це можливості засобів виробництва та їхній стан, кількість, режим роботи, характеристики оптимального використання. Інформаційний потенціал характеризує доступ до адекватної кількості інформації, яка впливає на прийняття управлінських рішень. Техніко-технологічний потенціал – це здатність до технологічної оптимізації всього циклу виробництва. Організаційний потенціал включає компетентність та здатність до прийняття ефективних управлінських рішень у сфері технологічного розвитку.

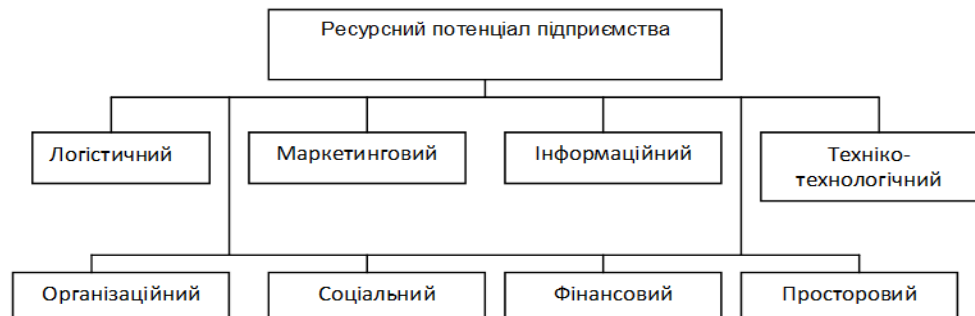

Рис. 4. Складові ресурсного потенціалу економічної безпеки підприємства
Джерело: сформовано на підставі [1].

Організаційний потенціал включає кадровий, мотиваційний та комунікативний елементи, оскільки вони в поєднанні дозволяють використовувати основну функцію управління організацією та задіяти основну функцію управління організацією та задіяти наявний персонал і найбільш ефективно використати його. Соціальний потенціал – це здатність до оптимізації фінансової системи із залучення та використання фінансових ресурсів. Просторовий потенціал – це можливості підприємства щодо оптимального використання виробничих та сервісних площ та об'єктів для здійснення операційних процесів у відповідності з діючими нормативно-правовими вимогами.

Модель формування ресурсного потенціалу економічної безпеки підприємства наведено на рис. 5.

Першоджерелом визначення структури, параметрів та особливостей ресурсного забезпечення є стратегія економічної безпеки підприємства. Стратегія економічної безпеки підприємства – це спосіб досягнення цілей його успішного функціонування та розвитку. Стратегія має своє втілення у політиці безпеки підприємства та механізмі забезпечення безпеки. Під політикою безпеки підприємства слід розуміти орієнтири дій і ухвалення рішень, які полегшують досягнення цілей. Політика економічної безпеки підприємства містить мету та завдання безпеки, принципи та функції безпеки. Для зазначення дієвості зазначеної політики розробляється механізм забезпечення безпеки, що включає способи, заходи, методи та методики реалізації цілей стратегії економічної безпеки. Політика та механізм економічної безпеки є підґрунтям для розробки проектів, програм та планів реалізації окремих заходів чи функціональних складових економічної безпеки підприємства. За окремими напрямками та складовими економічної безпеки на визначений період передбачають реалізацію

певної кількості проектів, програм та планів спрямованих на зміцнення економічної безпеки.

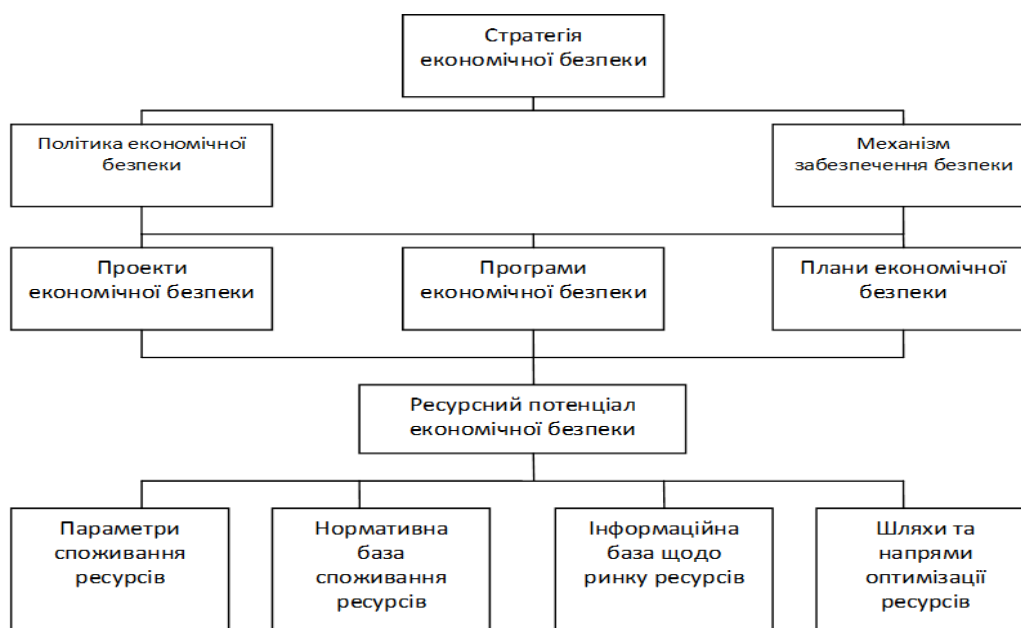

Рис. 5. Модель формування ресурсного потенціалу економічної безпеки підприємства

Джерело: власна розробка.

В процесі розробки зазначених документів та проектів з'ясовують параметри ресурсного потенціалу економічної безпеки. Визначають які види ресурсів потрібні, в яких обсягах, з якими параметрами залучення. При цьому враховують як власні, так і залучені ресурси для поточних та перспективних потреб реалізації програм економічної безпеки. Слід звернути увагу, що ресурсний потенціал економічної безпеки не завжди враховує лише ресурси для реалізації заходів. До його складу слід відносити й інші ресурси, пов'язані з реалізацією проектів. До таких ресурсів можуть бути віднесені ресурси спрямовані на дослідження та розробки, інформаційне забезпечення проекту чи програми, юридичне обслуговування, розробку проекту, проектування та експериментальне дослідження зразків тощо. Отже, ресурсний потенціал економічної безпеки підприємства – це взаємозв'язана сукупність ресурсів та можливостей на різних етапах ефективної реалізації стратегії економічної безпеки.

Структура, характеристики і параметри ресурсного потенціалу економічної безпеки формуються на підставі інформації про потребу відповідних ресурсів та інтенсивність їх споживання в часі та просторі. Цю діяльність краще розпочати з визначення центрів споживання ресурсів, які будуть в подальшому центрами відповідальності за їх витрачення. Після ідентифікації обсягів, структури та характеру ресурсів за кожним центром постачання. Необхідно розраховувати параметри замовлення по кожному центру з урахуванням реальних техніко-технологічних можливостей. Для проведення таких розрахунків слід створити нормативну базу витрачення ресурсів. Для підприємства, які є виробниками

продукції, основою створення нормативної бази можуть бути матеріальні та енергетичні баланси. Для сервісних підприємств це витратні коефіцієнти використання матеріальних, терміни експлуатації обладнання, ресурсні терміни безвідмовної роботи тощо. Нормативна база може формуватися на галузевих нормах та нормативних і даних спостережень, які здійснюють фахівці з організації операційних процесів. Незалежно від джерел надходження інформації про витрачення ресурсів, нормативну базу слід постійно удосконалювати. Недосконалість нормативної бази призводить до неефективної діяльності та є джерелом можливих зловживань довірою менеджерів тощо. В практиці підприємства переважна більшість ресурсів є залученими. Для забезпечення раціональності поставок ресурсів необхідно мати достатню інформаційну базу щодо ринків окремих ресурсів. Наявність такої бази створює можливості здійснювати раціональні, якісні та надійні поставки ресурсів протягом визначеного періоду. Ресурсне забезпечення проектів, програм та планів економічної безпеки може здійснюватися за різними альтернативними варіантами. На ринку існує багато альтернатив реалізації поставок ресурсів. Для обґрунтування кращої з можливих альтернатив необхідно здійснювати процедури оптимізації ресурсів. Для обґрунтування кращої з можливих альтернатив необхідно здійснювати процедури оптимізації ресурсів. Для того, щоб поставки цих ресурсів були надійними необхідно здійснювати відбір постачальників на етапі залучення та постійний моніторинг в процесі спільної діяльності.

На нашу думку, з позиції системного підходу поняття потенціал економічної безпеки є некоректним. Економічна безпека розглядається як певний стан та властивості і здатності об'єкта безпеки. Тоді виходить, що ми маємо справу з потенціалом стану або можливостями стану. Але можливості стосуються самого об'єкта безпеки, а не його стану, який є результатом реалізації потенціалу в часі та просторі. З іншого боку потенціал є сукупністю взаємопов'язаних складових. А така цілісна сукупність є нічим іншим ніж системою. Отже коректним є поняття потенціал системи економічної безпеки підприємства. Спочатку розглянемо сучасні підходи до розуміння системи економічної безпеки підприємства.

Аналіз низки поглядів на сучасне розуміння системи економічної безпеки свідчить про відсутність єдиної точки зору щодо її сутності та складових. На думку О. Шнипко, «система економічної безпеки - це система, що взаємодіє з навколишнім оточенням і має сукупність властивостей які забезпечують здатність до самовиживання та розвитку в умовах виникнення зовнішньої або внутрішньої загрози» [33, с. 22]. На точку зору Л. Донця «система економічної безпеки підприємства є обмежена безліч взаємозалежних елементів, що забезпечують безпеку підприємства і досягнення ним цілей бізнесу. Складовими елементами такої безпеки є об'єкт і суб'єкт безпеки, механізм забезпечення безпеки, а також практичні дії щодо забезпечення безпеки» [20, с. 51].

Комплексна система економічної безпеки підприємства, на думку Т. Слободяник, - «це комплекс взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються спеціальними органами, службами, підрозділами суб'єкта господарювання, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства і держави від протиправних дій з боку реальних або потенційних фізичних або юридичних осіб, що можуть призвести до істотних економічних втрат та забезпечення економічного росту у майбутньому» [31, с. 23]. На думку Т. Іванюти, система економічної безпеки розглядається як «обмежена множина взаємопов'язаних елементів, що забезпечують безпеку підприємства та досягнення ним цілей бізнесу. Складовими елементами такої

системи є об'єкт та суб'єкт безпеки, механізм забезпечення безпеки, а також політика безпеки. До складових політики безпеки автори відносять: цілі та задачі безпеки, функції та принципи безпеки, а також стратегію безпеки» [27, с. 25]. Автори дослідження Р. Квасницька та І. Доценко вважають, що «система економічної безпеки включає наукову теорію безпеки, політику і стратегію безпеки, засоби і методи забезпечення безпеки та концепцію безпеки підприємства» [22, с. 35].

Систему економічної безпеки підприємства, на думку О. Коробчинського, можна визначити «як взаємопов'язану сукупність спеціальних структур, засобів, методів і заходів, які забезпечують безпеку бізнесу від внутрішніх і зовнішніх загроз» [23, с. 42]. Професор В. Ортинський під системою економічної безпеки підприємства розуміє «комплексне утворення, до якого належать суб'єкти, об'єкти та механізм реалізації безпеки на підприємстві» [26, с. 84]. Детальне визначення системи економічної безпеки суб'єктів господарювання надає професор Л. Шемаєва: «це організована сукупність взаємопов'язаних елементів зовнішньої та внутрішньої безпеки суб'єктів господарювання, таких як: спеціальні органи та служби, об'єкти, наукові підходи, нормативно-правова база, політика, стратегія, концепція, принципи, функції, завдання, методи та засоби, що спрямовані на забезпечення реалізації стратегічних і тактичних інтересів суб'єкта господарювання а також захист цих інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз [32]. У своєму дослідженні автори монографії О. Кириченко, В. Сідак, С. Лаптев стверджують, що «система економічної безпеки підприємства – це певна множина взаємопов'язаних елементів, що забезпечують безпеку підприємства та досягнення ним цілей бізнесу. Система економічної безпеки, на їх думку, це цілісна відкрита складна багаторівнева та багатофункціональна система, що містить у собі ряд підсистем» [24, с. 272-274].

Систему економічної безпеки підприємства З. Якубович розглядає як «підсистему відкритої складної системи-підприємства. Вона виділяє основні елементи системи економічної безпеки підприємства: вхід системи, суб'єкти системи, мету, цілі, завдання, принципи та інструменти» [34, с. 81-86].

На думку С. Кавуна, система економічної безпеки суб'єкта господарювання включає в себе сукупність послідовно взаємопов'язаних між собою блоків, етапів діяльності, систематизованих та пристосованих до вирішення цих завдань методик, методів, моделей, які дають можливість виявити, оцінити і зменшити вплив господарського ризику до прийнятного рівня з мінімальними витратами корпоративних ресурсів [21]. Професор В. Рач вважає, що система економічної безпеки суб'єкта господарювання є «структурованою частиною цього суб'єкта, поява і прояв якої обумовлена наявністю зовнішніх та внутрішніх загроз в процесі виробництва ззовні затребуваних і оплачуваних в грошовому вираженні результатів, і яка націлена на забезпечення його безпечної діяльності як цілого» [28]. На точку зору О. В. Россошанської, «система економічної безпеки суб'єкта господарювання є структурованою моделлю цього суб'єкта, поява і прояв якої обумовлені його діяльністю зі здійснення процесів виробництва, розподілу, споживання і наявністю небезпеки розриву цієї діяльності. Мета системи безпеки не допустити цих розривів» [29]. Євген Овчаренко вважає, що система економічної безпеки підприємства – це «сукупність вибірково залучених до соціально-економічної взаємодії суб'єктів і об'єктів, правил, принципів та процедур такої взаємодії, що визначається безпекозабезпечувальними потребами, здібностями та функціями суб'єктів безпеки» [25].

Важливим науковим завданням є з'ясування сутності потенціалу системи економічної безпеки підприємства. На нашу думку, потенціал системи

економічної безпеки транспортно-експедиційного підприємства це динамічна сукупність його прав, можливостей, ресурсів та компетенцій спрямованих на захист життєво важливих інтересів та забезпечення стабільного функціонування і стабільного розвитку в майбутньому. Він становить увесь спектр стратегічних можливостей підприємства і умов для їх реалізації, обґрунтовує необхідність високопрофесійного управління і керівництва всіма процесами і видами діяльності на підприємстві, що дозволяє здійснювати шляхом захисту від загроз та збалансування інтересів підприємства та його найближчого оточення раціональний вибір та реалізацію пріоритетів розвитку підприємства і досягнення поставлених цілей; оцінювати рівень розвитку кожного елемента потенціалу економічної безпеки і сфокусуватися на більш пріоритетних напрямках розвитку сфер діяльності; визначати послідовність управління системою економічної безпеки підприємства загалом, інтегруючи його ресурсні, організаційні та інституційні можливості в цілях безпечного функціонування і ефективного розвитку. В узагальненому вигляді модель декомпозиції потенціалу системи економічної безпеки транспортно-експедиційного підприємства подано на рис. 6.

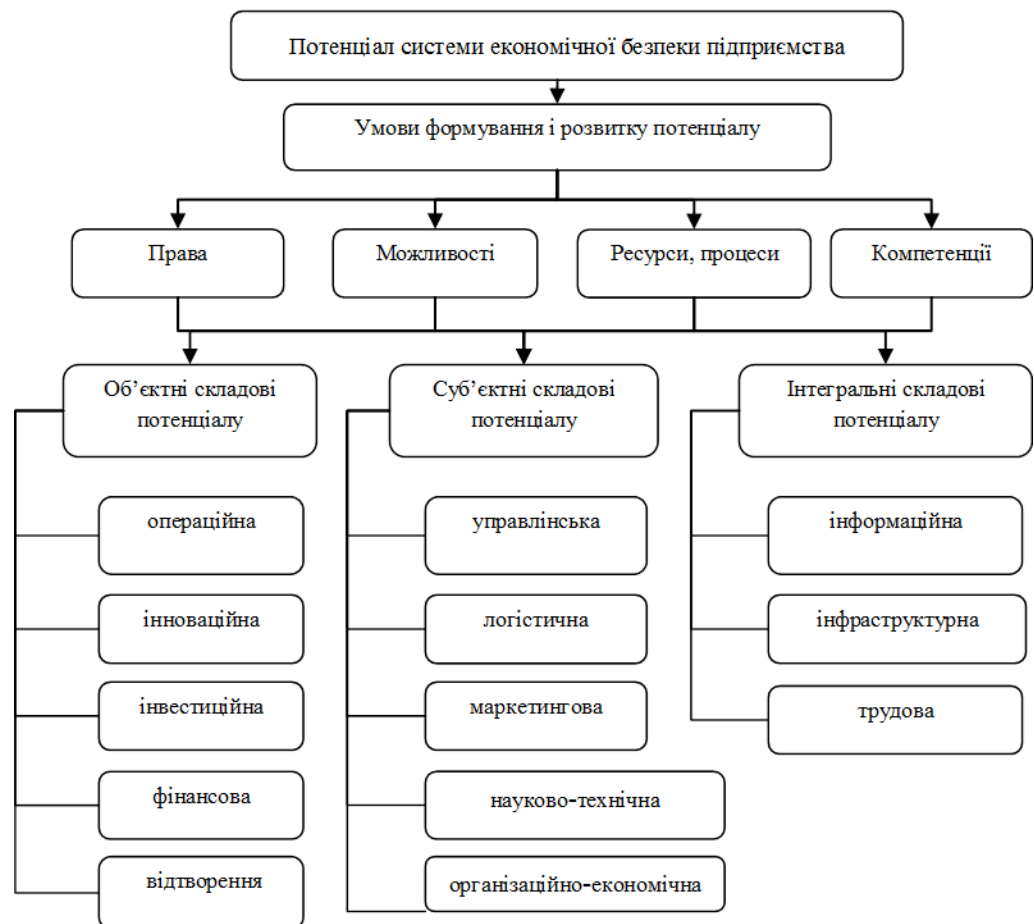

Рис. 6. Декомпозиція складових потенціалу системи економічної безпеки підприємства

Джерело: складено автором на підставі [11-16].

На загальному рівні виділяють складові потенціалу системи, які по суті створюють умови для її формування і розвитку, а саме: права, можливості, ресурси і процеси та компетенції. Під складовою потенціалу прав слід розуміти нормативно-правові засади діяльності, права надані державними органами та органами місцевого самоврядування, права в межах професійних асоціацій, квоти, ліцензії, акредитаційні свідоцтва, дозволи, результати сертифікації та атестації, договірні права тощо. Крім того до потенціалу прав слід віднести репутацію транспортно-експедиційного підприємства. Можливості транспортно-експедиційного підприємства розглядаються як ринкові можливості та корпоративні і особисті зв'язки, контакти і впливи на суб'єктів інтересів, агентів впливу та осіб, що приймають рішення. Під ресурсами слід розуміти уречевлені об'єкти, які надають можливості для досягнення цілей розвитку потенціалу економічної безпеки. До ресурсів транспортно-експедиційного підприємства крім традиційних відносять географічні (рельєф місцевості та його особливості) та природно-кліматичні). Процеси це форма та механізм маніпулювання ресурсами в просторі і часі. В практиці забезпечення економічної безпеки важливим є не лише економічний ресурс, але й потенційні можливості, які надає процес його використання. Тому важливим є розгляд ресурсного потенціалу суб'єкта господарської діяльності в аспекті ефективного функціонування системи його економічної безпеки. Важливо розуміти, що культурні, ментальні та релігійно-ритуальні традиції певної території слід враховувати як процеси, які впливають на формування потенціалу економічної безпеки.

Компетенції транспортно-експедиційного підприємства - це невід'ємна складова його стратегічних активів, яка віддзеркалює комплекс колективного знання, досвіду та здібностей підприємства, що в поєднанні з унікальною технологією дозволяє створювати (підтримувати) конкурентні переваги та забезпечувати неповторну відмінність транспортно-експедиційного підприємства у певному ринковому оточенні.

Як правило такі компетенції поділяють на унікальні, ключові, стратегічні та функціональні. Як видно з рис. 6, до елементів потенціалу системи економічної безпеки підприємства можна віднести: об'єктні, суб'єктні та інтегральні складові, які складно віднести до суто об'єктних чи суб'єктних. Об'єктні складові потенціалу системи економічної безпеки підприємства пов'язані з матеріально-речовинною та особовою формою потенціалу підприємства. Вони споживаються і відтворюються в тій чи іншій формі в процесі функціонування. До об'єктних складових потенціалу цієї системи підприємства відносять: інноваційну, операційну та фінансову. Операційна складова потенціалу є поліструктурною системою. До її складу входять: потенціал землі та природно-кліматичні умови; потенціал основних фондів; потенціал нематеріальних активів; потенціал технологічного персоналу. Головною складовою фінансової складової потенціалу є інвестиційна, тобто наявні та приховані можливості підприємства для здійснення простого і розширеного відтворення.

Суб'єктні складові потенціалу системи економічної безпеки підприємства пов'язані із суспільною формою їх виявлення. Вони не споживаються, а становлять передумову, загальноекономічний, загальногосподарський соціальний чинник раціонального споживання об'єктних складових. До суб'єктивних складових потенціалу підприємства відносяться: науково-технічну, управлінську та організаційно-структурну.

Для сучасних транспортно-експедиційних підприємств, що функціонують на ринкових засадах важливими складовими потенціалу системи економічної безпеки є маркетингова і логістична. Логістична складова потенціалу – це можливості логістичної системи транспортно-експедиційного підприємства забезпечити координацію та синхронізацію матеріальних, фінансових та інформаційних потоків для формування належного сервісного середовища для

надійного обслуговування споживачів у відповідності з їх запитамі. Маркетингова складова потенціалу – це здатність транспортно-експедиційного підприємства систематизовано й плановірно спрямувати всі свої функції (визначення потреб і попиту, організація виробництва, продаж і післяпродажне обслуговування) на задоволення потреб споживачів і використання потенційних ринків збуту.

На особливу увагу в структурі потенціалу системи економічної безпеки транспортно-експедиційного підприємства заслуговують складові: трудова, інфраструктурна та інформаційна. Їх не можна однозначно віднести чи то до суб'єктних, чи то до об'єктних складових. Інформаційна складова потенціалу є найважливішою складовою техніко-технологічної та управлінської бази сучасних транспортно-експедиційних підприємств. Інформаційна складова потенціалу – це єдність організаційно-технічних та інформаційних можливостей, які забезпечують підготовку й прийняття управлінських рішень та впливають на характер (специфіку) транспортного обслуговування через збирання, зберігання (нагромадження), обробку та поширення інформаційних ресурсів. У складі інформаційної складової потенціалу можна окремо виділити інформаційно-аналітичну складову потенціалу, до якої слід віднести комплекс технічних, програмно-математичних, організаційно-економічних засобів і спеціальних кадрів, призначених для аналізу інформації щодо вирішення завдань забезпечення економічної безпеки транспортно-експедиційного підприємства.

З нашої точки зору, потенціал системи економічної безпеки підприємства є сума потенціалів функціональної підсистеми, потенціалу підсистеми управління та потенціалу підсистеми забезпечення економічної безпеки. До складових потенціалу системи економічної безпеки підприємства слід віднести потенціал підсистем нижчого рівня, а саме: потенціал операційної системи, потенціал системи постачання, потенціал системи збуту та розподілу, потенціал системи фінансів та кредиту, потенціал системи забезпечення кадрами, потенціал системи розвитку та підтримки, потенціал системи управління, потенціал системи енергозабезпечення і потенціал системи забезпечення його економічної безпеки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження слід спрямувати у напрямку розробки методології та методів оцінки складових потенціалу системи економічної безпеки підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакаєв, О.О. Міжнародні транспортні коридори - пріоритет української економічної перспективи / О.О. Бакаєв, С.І. Пирожков, В.Л. Ревенко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку : матеріали доп. V Міжнар. конгр. укр. економістів, м. Львів, 22-26 трав. 2000 р. / НАН України ; Ін-т регіон. дослідж. ; редкол. : відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній. - Львів, 2001. - Вип. XXIII. - С. 495 - 514.
2. Сич, Є.М. Монопольно-конкурентні тенденції галузевих ринків / Є.М. Сич, О.В. Бойко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія „Економічні науки”: збірник. – Чернігів: ЧДТУ, 2011. – № 2(50). – 334 с.
3. Шинкаренко, В.Г. Менеджмент на автомобільному транспорті / В.Г. Шинкаренко, С.Г. Банаєва, Л.М. Ачкасова. – Харків: Вид-во ХНАДУ, 2005. – 196 с.
4. Яцківський, Л. Ю. Загальний курс транспорту: Навч. посіб. / Л.Ю. Яцківський, Д.В. Зеркалов. –К.: Аристей, 2007. – 544 с.
5. Прейгер, Д. К. Стратегічні напрями розвитку транспортної галузі України у післякризовий період [Текст] : аналіт. доп. / Д.К. Прейгер, О.В. Собкевич, О.Ю. Ємельянова ; за заг. ред. Я.А. Жаліла ; Нац. ін-т стратег. дослідж. - К.: НІСД, 2012. - 112 с.
6. Губський, Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: моногр. / Б.В. Губський. – К.: ДП «Укрархбудінформ», 2010. – 122 с.
7. Економічна безпека: навч. посіб. / [В.І. Франчук, Л.В. Герасименко, В.О. Гончарова, О.Є. Користін та ін.]; за ред. В.І. Франчук – Львів ДУВС, 2010. – 244 с.

8. Шкарлет, С.М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: моногр./ С.М. Шкарлет. - К.: Книжкове видавництво Національного авіаційного ун-ту, 2007. - 436с.
9. Краснощек, А.А. Современные аспекты анализа и оценки экономической безопасности организаций/ А.А. Краснощек, И.А. Динец // Корпоративные финансы, 2010. № 4 (16). – С. 78.
10. Соколенко, Т.М. Економічна безпека підприємства в умовах транзитивної економіки. [Електронний ресурс] / Т.М. Соколенко // Сьома Міжнародна науково-практична інтернет-конференція "Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція у світову наукову думку" (19-21 травня 2011 р.) – Режим доступу <http://intkonf.org/kand-ped-n-sokolenko-tm-ekonomichna-bezpeka-pidpriemstva-v-umovah-tranzitivnoi-ekonomiki/>.
11. Ковалев, В.В. Анализ хозяйственной деятельности: учебник / В.В. Ковалев, О.Н. Волкова – М.: Проспект, 2010.– 424с.
12. Борзенкова, К.С. Оценка экономического потенциала предприятия и повышение эффективности его использования: автореф. дис... канд. экон. наук / К.С. Борзенкова. – Белгород, 2003. – 24 с.
13. Конспект лекцій з курсу «Потенціал підприємства: формування та оцінювання» (для студентів заочної форми навчання за напрямком підготовки 0501 – «Економіка і підприємництво», спеціальностей 6.050100, 7.050107 – «Економіка підприємства») / І.А. Ачкасов, Т.А. Пушкар, В.Г. Федорова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва; – Х.: ХНАМГ, 2010. – 89 с.
14. Лапін, Є.В. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління / Є.В. Лапін // Вісник СумДУ.– Серія: Економіка.– 2007.– №1. – С. 63–71.
15. Чумаченко, М.Г. Економічний аналіз : навч. посіб. / М.Г. Чумаченко – К. : КНЕУ, 2001 – 204 с.
16. Краснокутська, Н.С. Процесний підхід до формування потенціалу торговельних підприємств / Н.С. Краснокутська // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського.– 2009.– №4. – С. 117–125.
17. Алькема, В.Г. Система економічної безпеки підприємства: Монографія / В.Г. Алькема; Вищий навчальний заклад "Університет економіки і права КРОК"; Науково-дослідний інститут проблем національної безпеки України. - К.: Університет економіки та права "КРОК", 2011. - 378 с.
18. Близнюк, А.О. Аналіз методик оцінювання економічної безпеки підприємства / А.О. Близнюк // Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип.34. – К., 2013. с. 237-245.
19. Кім, Ю.Г. Формування системи фінансової безпеки транспортно-експедиційного підприємства : монографія / Ю.Г. Кім. – К. : ЗАТ «Дорадо», 2007. – 140 с.
20. Донець, Л.І. Економічна безпека підприємства: Навч.пос./ Л.І. Донець, Н.В. Ващенко. - К: Центр учбової літератури. 2008 - 240 с.
21. Кавун, С.В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади: [монографія] / С.В. Кавун. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2009.-300с.
22. Квасницька, Р.С. Деякі методичні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства / Р.С. Квасницька, І.О. Доценко// Вісник Хмельницького національного університету. - 2009.- №2, Т.1 С.34 – 38.
23. Коробчинський, О.Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О.Л. Коробчинський// Актуальні проблеми економіки. - 2009.-№4 (94). - С. 41 – 45.
24. Кириченко, О.А. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: Моногр. / О.А. Кириченко, М.П. Денисенко, В.С. Сідак, С.М. Лаптев, С.А. Єрохін, О.І. Захаров, П.Я. Пригунов та ін. - К.: ІМБ Університету економіки та права «КРОК», 2010 - 412с.
25. Овчаренко, Є.І. Залучення теорії функціональних систем до системотворення у економічній безпеці підприємства безпеки: / Є.І. Овчаренко.- В кн.: Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: [монографія]: в 3 т.; за заг. ред.Г.В. Козаченко.- Луганск: «Промдрук», 2014. – Т.3.-с. 165-211.
26. Ортинський, В.Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін. К.:Правова єдність, 2009. - 54 с.
27. Іванюта, Т.М. Економічна безпека підприємства / Т.М Іванюта, А.О.Заїчковський. - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 256 с.
28. Рач, В.А. Сучасний погляд на систему економічної безпеки «держава-регіон-підприємство» як цілісного об'єкту безпекології / В. А. Рач // Управління проектами та

- розвиток виробництва: Зб. наук. праць. - Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. - №4(44). - С.151-156.
29. Россошанская, О.В. Проектно-компетентностный подход к экономической опасности / О.В. Россошанская // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. - Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. - №1(37). - С.123-136.
30. Сорока, І.В. Теоретико-методологічні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства / І.В. Сорокіна // Актуальні проблеми економіки. 2009,-№12 (102). - С. 114 – 122.
31. Слободяник, Т.М. Запровадження комплексної системи економічної безпеки та оцінка її ефективності на сучасному підприємстві / Т.М.Слободяник// Економічний простір. - 2008,- №12/2. - С. 22 – 27
32. Шемасва, Л.Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією з суб'єктами зовнішнього середовища: Монографія / Л.Е. Шемасва.- Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. Ін.-т пробл. Між нар. безпеки. - К.: НУПМБ, 2009. - 357с
33. Шнипко, О.С. Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем: регіональний аспект / О.С. Шнипко.- К.: Експресс, 2006. - 288с.
34. Якубович, З. Формування системи економічної безпеки машинобудівного підприємства / Зоряна Якубович // Вісник ТНЕУ-2010,- №1. – с.81-86
35. Фришев, С.Г. Загальний курс транспорту: навч. посібник / С.Г. Фришев, І.І. Мельник, С.М. Бондар: за ред. проф. С. Г. Фришева. – Ніжин : Вид-во «Аспект-поліграф», 2007. - 162 с.
36. Григорак, М.Ю. Анализ рынка логистических услуг в Украине/ М.Ю. Григорак, В.В. Коцюба // Логистика: проблемы и решения. – 2006. - №2(3).-С. 21-29.
37. Максимова, С.Ю. Инновационные технологии в управлении развитием транспортно-логистической инфраструктуры региона: [Текст] / С.Ю. Максимова и др. // Инновации в экономике, управлении и образовании: монография. – Ставрополь: СИЭУ ФПГТУ, 2009. – 14,85 п.л.
38. Волосатов, В.Д. Сущность и структура инновационного потенциала промышленного предприятия / В.Д. Волосатов, Ю.В. Бабанова // Вестник Челябинского государственного университета, 2010. - № 3(184). Экономика. - Вып. 24. - С. 134–138.
39. Про транспортно-експедиційну діяльність: Закон України від 01.07.2004 № 1955-IV. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1955-15>.
40. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
41. Васюкова, І.А. Словарь иностранных слов / И. А. Васюкова. — М: АСТ/ Астрель/ Хранитель, 2006. - 416 с.
42. Этимологический словарь русского языка. / Ред. Шаинского Н.М. - М., 1994 г.
43. Воблый, К.Г. Производственные силы Украины. Техника, экономика, право / К.Г. Воблый // Научные записки Ин-та народного хоз-ва. – 1924. – № 4-5. – С. 126-149.
44. Энциклопедия экономиста: Потенциал предприятия / [Електронний ресурс] <http://www.grandars.ru/college/ekonomika-firmy/potencial-predpriyatiya.html>.
45. Абалкин, Л.И. Диалектика социалистической экономики / Л.М. Абалкин. – М.: Мысль, 1981. – 351 с.
46. Лукинов, И. Аграрный потенциал: исчисление и использование / И. Лукинов, А. Онищенко, Б. Пасхавер // Вопросы экономики, 1988. - №1. - С.12-21.
47. Фигурнов, Э. Производственный потенциал социалистического общества / Э. Фигурнов. – М.: Политическое самообразование, 1982.- №12.
48. Люкшинов, А.Н. Стратегический менеджмент на предприятиях АПК / А.Н. Люкшинов. – М.: Колос, 1999. – 367 с.
49. Федонін, О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. Посібник / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк.- К.:КНЕУ, 2004.-316с.
50. Freeman C. Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan/ C. Freeman. - London: Pinter, 1987. – 155 p.